

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕВИЩЕННЯ ЗАХОДІВ, НЕОБХІДНИХ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ СЛУЖБОВИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

Розбудова в Україні демократичної і соціальної держави передбачає неухильне дотримання прав та свобод людини і громадянина в процесі діяльності державних органів. Особливо це стосується правоохоронних органів держави під час виконання покладених на них завдань і функцій в процесі кримінального судочинства, де відбувається найбільше обмеження прав і свобод людини. В рамках цього постає питання про визначення правової природи відповідальності за перевищення заходів, необхідних для здійснення службових повноважень працівниками правоохоронних органів України.

Дослідженням «здійснення службових повноважень», як обставини, що виключає злочинність діяння у різні часи займалися такі вчені як Ю. В. Баулін, П. П. Андрушко, М. Д. Дурманов, М. С. Грінберг, Н. Н. Паше-Озерський, В. М. Осадчий, та інші. Предметом їх дослідження було поняття та правова природа здійснення службових повноважень, їх місце серед інших обставин, що виключають злочинність діяння. В даній статті автор, спираючись на власні та попередні дослідження вчених, намагається проаналізувати правову природу відповідальності за перевищення заходів, необхідних для здійснення службових повноважень, розмежувати її від інших видів кримінальної відповідальності працівників правоохоронних органів, та, на основі здійсненого дослідження, запропонувати відповідні зміни до Кримінального кодексу України (далі - КК України). Актуальність обраної теми також обумовлена значною кількістю судових помилок при визначенні судами правомірності застосування зброї працівниками правоохоронних органів в процесі їх службової діяльності.

Здійснення службових повноважень, як нова обставина, що виключає злочинність діяння, обґрунтовувалась у кримінальному праві багатьма вченими [1, 241; 2, 47]. Працівники правоохоронних органів, під час нанесення шкоди правопорушнику, у випадку застосування зброї та інших спеціальних засобів з метою припинення та запобігання правопорушенням, здійснюють виконання своїх службових повноважень, а не знаходяться в стані необхідної оборони. Службові повноваження, на нашу думку, можна визначити як діяння, які здійснюються працівниками правоохоронних органів, військовослужбовцями з метою виконання покладених законом на них завдань і функцій, і в межах, передбачених спеціальними законами, що регулюють діяльність цих осіб. Саме тому назріла необхідність внесення до КК України у ст. 38¹ нової обставини, що виключає злочинність діяння для цих осіб - «Здійснення службових повноважень» [3, 211]. Відповідно до вищевикладеного, в кримінальному праві необхідно передбачити відповідальність за перевищення заходів, необхідних для здійснення службових повноважень, що принципово відрізняється від відповідальності за перевищення влади та службових повноважень і перевищення меж необхідної оборони.

Під перевищенням влади або службових повноважень відповідно до п. 5 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» необхідно розуміти а) вчинення дій, які є компетенцією вищестоящої службової особи цього відомства чи службової особи іншого відомства; б) вчинення дій, виконання яких дозволяється тільки в особливих випадках, або з особливого дозволу, або з додержанням особливого порядку, - за відсутності цих умов; в) вчинення одноособово дій, які могли бути вчинені лише колегіально; г) вчинення дій, які ніхто не має права виконувати або дозволяти [5, 7]. Однак, при перевищенні заходів, необхідних для здійснення службових повноважень, працівник правоохоронного органу, військовослужбовець хоч і допускає перевищення меж їх здійснення, але має право на їх здійснення відповідно до закону. Відповідальність за перевищення влади за статтями 365 та 424 КК України в таких випадках вони не можуть. Тобто, наприклад, працівник міліції, виконуючи свої службові повноваження, застосував вогнепальну зброю для захисту від нападу озброєного ножем злочинця, який з відстані трьох метрів наступав на нього, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 15 Закону України «Про міліцію», але при цьому стріляв не по кінцівках злочинця, а в груди, чим заподіяв йому смерть. В цьому випадку працівник міліції перевищив заходи, необхідні для здійснення службових повноважень, оскільки повинен був стріляти по кінцівках злочинця, який знаходився від нього на відстані трьох метрів і не становив безпосередньої загрози його життю та здоров'ю, тобто неправильно співвідніс суспільну небезпечність нападу і межі захисту. Однак, якщо наприклад, працівник міліції застосував вогнепальну зброю проти особи, яка вчинювала адміністративне правопорушення або дисциплінарний проступок, або проти особи, яка хоч і вчинила злочин, однак після того не виражала агресії і не намагалася здійснити напад на працівника міліції, тобто не у випадках, передбачених ст. 15 Закону України «Про міліцію», то він повинен нести відповідальність за перевищення влади або службових повноважень, відповідно до ст. 365 КК України.

Розглянемо це на прикладі з практики 1 жовтня 2008 р. біля 24.00 працівники роти міліції особового призначення «Беркут» УМВС України у Вінницькій області В. Р і Т., знаходячись на службі по охороні громадського порядку, заїхали на заправку АЗС «WELLS» у м. Вінниці, де побачили К., який голосно розмовляв з друзями, але не вчиняв протиправних дій. В. і Р підійшовши ззаду до К. нанесли йому удар по ногах і після того, як К. впав на асфальт, здійснили йому залом руки за спину, наділи наручники, та відвели до службового автомобіля УАЗ «Патріот» із спеціальними номерними знаками «1084» Після цього працівники «Беркут» відвели К. до диспансеру для проведення медичного огляду на предмет вживання алкоголю, де К. проходить медичний огляд відмовився.

Тоді В. Р і Т., побивши К., доставили його до ВМУ УМВС у Вінницькій області, де склали рапорти про непокору К. законному розпорядженню працівника міліції і неправдиві пояснення свідків, які не перебували на місці пригоди. Стосовно непропорційного застосування фізичної сили та спеціальних засобів Староміським районним судом м. Вінниці працівників «Беркут» В. Р. і Т. було визнано винними у перевищенні влади і службових повноважень і за ч. 2 ст. 365 КК України кожному з них було призначено покарання у вигляді чотирьох років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади у сфері службової діяльності строком на три роки [7], Тобто за даних обставин В. Р. і Т. перевищили свої службові повноваження і застосували фізичну силу та спеціальний засіб (наручники) не у випадках, передбачених ст. 12-14 Закону України «Про міліцію».

Співвідношення службових повноважень та необхідної оборони для особи, яка виконує службові повноваження залежить від того, за яких обставин вона зіткнулася із суспільно небезпечним посяганням. В тих випадках, коли особа піддалася суспільно небезпечному посяганням не під час здійснення своїх службових повноважень, а в приватному житті, як звичайний громадянин - їй дії необхідно оцінювати з точки зору законодавства необхідної оборони. Відповідно, умисне вбивство або умисне заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, вчинене службовою особою при перевищенні меж необхідної оборони, кваліфікується за ст. 118 або 124 КК України [5, 8]. Однак, коли особа зіткнулася із суспільно небезпечним посяганням під час виконання обов'язків служби, коли, наприклад, вона була у форменому одязі, або виконувала службові завдання або відрекомендувалась працівником міліції і висунула до порушника владні вимоги, то їй дії повинні оцінюватися судом з точки зору інституту службових повноважень і спеціальних нормативно-правових актів, що регулюють її діяльність.

Узагальнюючи вищезазначене, ми робимо висновок про необхідність закріплення у КК України відповідальності за перевищення заходів, необхідних для здійснення службових повноважень. На нашу думку, у статтях 118 та 124 КК України необхідно передбачити частину 2, яку потрібно викласти наступним чином:

ч. 2 ст. 118 «Умисне вбивство, вчинене спеціально уповноваженою особою при перевищенні заходів, необхідних для здійснення службових повноважень, -

карється обмеженням волі на строк до чотирьох років або позбавленням волі на строк до трьох років»;

ч. 2 ст. 124 «Умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, вчинене спеціально уповноваженою особою при перевищенні заходів, необхідних для здійснення службових повноважень, -

карється виправними роботами на строк до двох років, або службовим обмеженням на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або триманням у дисциплінарному батальйоні на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років».

Ми вважаємо, що покарання до осіб, які здійснюють службові повноваження за статтями 118 і 124 КК України повинні бути суворіше, ніж до звичайних громадян за перевищення меж необхідної оборони, оскільки, на відміну від звичайних громадян, ці особи можуть реально оцінити характер та ступінь небезпеки посягання під час здійснення своїх службових повноважень і використати найбільш доцільні методи реагування на правопорушення, відповідно до службових наказів та інструкцій. Визначення у Кримінальному кодексі України відповідальності за перевищення меж службових повноважень допоможе покращити механізм правового регулювання інституту здійснення службових повноважень і стане ще одним кроком вперед по формуванню в Україні демократичної і соціальної держави.

Література:

1. Баулін Ю. В. Обстоятельства, исключающие преступность деяния. - Х: Основа, 1991. - 360 с.
2. Паше-Озерский Н. Н. Необходимая оборона и крайняя необходимость по советскому уголовному праву. - М.: Госюриздат, 1962. - 181 с
3. Орловський Б. М. Застосування зброї працівниками правоохоронних органів: необхідна оборона чи здійснення службових повноважень // Правова держава - 2010. - № 12 - С. 210-213.
4. Закони України "Про міліцію" від 20 грудня 1990 р., «Про Службу безпеки України» від 25 березня 1992 р., Статути Збройних Сил України від 24 березня 1999 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документа: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 15 від 26 грудня 2003 р. // Вісник Верховного Суду України. - 2004. - № 2. - С. 7-9.
6. Уголовный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред. Е. Л. Стрельцов. - Х.: ООО «Одиссей», 2005. - 864 с
7. Вирок Староміського районного суду м Вінниці по справі N 1-38-2010 рік / Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. - Режим доступу до документа: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/9094808>